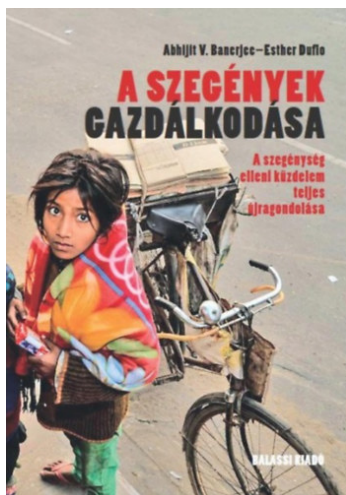

CSODAFEGYVEREK HELYETT

Abhijit V. Banerjee – Esther Duflo (2016)

A szegények gazdálkodása

A szegénység elleni küzdelem teljes újragondolása

Balassi Kiadó: Budapest, pp. 254

Fordította: Hudecz András

DOI: [10.18030/SOCIO.HU.2017.1.57](https://doi.org/10.18030/SOCIO.HU.2017.1.57)

Abhijit V. Banerjee és Esther Duflo *A szegények gazdálkodása. A szegénység elleni küzdelem teljes újragondolása* című kötete 2011 óta 31 kiadást élt meg, és mára már több világnyelven olvasható. A magyar kiadás megjelenésének 2016-os apropóját többek között az adta, hogy a kutatókban egyre nőtt a feszültség amiatt, hogy Magyarországon a fejlesztéspolitikai beavatkozások nem tudtak az Európai Unió támogatásainak segítségével néhány éve még – elméletben – lehetségesnek tűnő javulást elérni a mélyszegénységben élők életében. A könyv természetesen nem közvetlenül azt magyarázza meg, vajon mi és miért ment félre itthon – tetézve egy pénzügyi válsággal és a jóléti rendszer visszavágásával –, hanem a világ több országára kitekintve illusztrálja a szegénységben, vagy európai szemmel gyakorlatilag nyomorban való túlélés logikáját. Ezen kívül számot vet a szegényekre irányuló állami vagy non-profit gazdasági, egészségügyi és szociális programok buktatóival, és teszi mindezt a hatáselemzésre támaszkodó értelmezésekben rejlő lehetőségek felhangosításával.

Azok, akik a szegénység kritikai elméleteibe illeszthető elemzéseket és ezek alapján például politikai gazdaságtani következtetéseket keresnek, csalódni fognak. Csalódni fognak a szegények támogatása mellett érvekre számítók is, akik olyan összehasonlító gazdasági elemzést keresnek, amely azt mutatja be, hogy adott országok vagy régiók szegényei gazdasági szereplőként mennyit és mit adnak hozzá az adott gazdaság növekedéséhez. Banerjee és Duflo egyszerűen csak elmesélik, hogyan élnek a szegények, és hogy miért és hogyan kell megtervezni azokat az egyéni életpályára, vagy akár a társadalomban felmerülő egészségügyi vagy oktatási kiadásokra vetített hatásokat, amelyeket épp a szegénységük megszüntetésével foglalkozó programok kívánnak elérni.

Banerjee és Duflo könyve 2011-ben jelent meg angolul, és azóta egy teljes oktatási program is épül rá az Egyesült Államokban a *Massachusetts Institute of Technology*-n. A kötet nem kevesebbre vállalkozik, mint

¹ Városkutatás Kft. (Metropolitan Research Institute)

hogy megismertesse az olvasókat legalább öt olyan kérdéssel, amelyek külön-külön is egy-egy könyvtárnyi irodalommal bírnak. Az első téma a közgazdasági gondolkodás szegénységi csapdával kapcsolatos igazságai és tévedései, a második a szegénységben való túlélési stratégiák megértése. A harmadik, hogy a humán tőkebefektetéseket meghatározó intézmények milyen szerepet játszanak (vagy éppen nem játszanak) a szegények életében. A negyedik fókusz a hatáértékelés módszertana és a bizonyíték-alapú (szak)politika viszonya, ötödikként pedig azt mutatják be a szerzők, hogy amíg mikrojelenségként tekintünk a szegénységre, miért lesz kudarcos a felszámolására tett összes kísérlet. Az öt téma egymással összefonódva, egymás támaszául, egymásra visszacsatolva vonul végig a könyv tíz fejezetén. Az első öt fejezet az egyénekre és az egyéni viselkedés logikájára fókuszál, míg a második öt szakasz azokat az intézményi kereteket elemzi, amelyek a szegények életére hatással vannak, mindezt egy-egy olyan nagy ágazaton bemutatva, mint az egészségügy, az oktatás, végül a háztartás-gazdálkodás és a szegényeknek szóló pénzügyi termékek. A recenzióban nem tudjuk mindegyiket végigvenni, de megkíséreljük rekonstruálni a gondolatmenet főbb lépéseit.

A szerzők alapvetése az, hogy mindenfajta beavatkozás eleve kudarcra ítélt dolog anélkül, hogy megértené a szakpolitika-alkotó, hogy hogyan gondolkoznak az emberek abban a társadalmi helyzetben, amelynek a megváltoztatását a beavatkozás célozza. A megértés elősegítéséhez egy, a ma megtermelt jövedelem optimális felhasználásával az elérhető jövőbeni jövedelmet bemutató mikroökonómiai modellt használnak. Ezt a modellt két formában mutatják be a szerzők. Azok, akik szerint létezik a jövedelemnek egy olyan alacsony szintje, ahol a szegények az úgynevezett „szegénységi csapdában” vergődnek, azt feltételezik, hogy az emberek jövőbeni jövedelmének és jelenbeli jövedelmének kapcsolata egy S alakú görbe szerint rajzolható fel. Ennek az S görbének az alsó szárán a ma jövedelme egy alacsonyabb jövőbeni jövedelmet determinál, míg az alsó görbület felett (az S szárától kezdve) már a ma befektetése képes a jövőben több jövedelmet eredményezni. A szegénységi csapda mellett érvelők szerint csak akkor van esélye a szegényebbeknek a ma jövedelme mellett a jövőben többet termelni/megszerezni, ha átlendítjük ezen az alsó, a szegényeket csapdába ejtő szakaszon a jövedelmüket. A modell másik formája egy csökkenő meredekségű, de folyamatosan növekvő formájú görbének látja a ma jövedelme és a jövő jövedelme közötti kapcsolatot. Ez azok nézőpontját illusztrálja, akik nem hisznek a szegénységi csapdák létében. Szerintük aki ma befektet, az várhatóan többet tud szerezni a jövőben, sőt a ma befektetése éppen a szegényebbeknél ígéri relatíve a legnagyobb hozamot. Ez a modell segít értelmezni a jövőbe a biztos hozam érdekében befektetni képes középosztály logikája és a mélyszegénységben élők túlélési nehézségekkel teli hétköznapiakban meghozott döntéseinek kontextusa közötti legfontosabb különbséget. A szerzők mellett érvelnek, hogy vannak élethelyzetek, ahol van szegénységi csapda, és vannak élethelyzetek, ahol a látszat ellenére nincs. Így ahelyett, hogy hinni kellene abban, hogy van-e szegénységi csapda vagy sem, ezt a kérdést minden gyakorlati szituációban, minden szegénységi programról vagy helyzetről való gondolkodásnál meg lehet empirikusan vizsgálni, és így a hitek helyett a tényekre alapozva lehet megválaszolni a kérdést.

A szerzők állítása az, hogy míg az egyik család egy átmeneti jövedelemcsökkenés esetén is képes az életét a szokásos mederben tartani, a másoknak sokszor nincs meg ez a „játéktere”, azaz nincs – vagy legalábbis azt gondolja, hogy nincs – miből visszafognia a fogyasztását a jövőbeni hozam érdekében. Illusztrációként olyan kézzelfogható helyzeteket írnak le, mint hogy vajon mi jár akkor a pénzsűkében élő gazdálkodó fejében, amikor a földjét annak ellenére nem kezeli műtrágyával, hogy tudja, ez az egyszerű nagyobb befektetés a jövőben

sokszorososan megtérül, vagy például miért nem fordul egy olcsóbb hitelért az a kiskereskedő zöldséges, aki egy egyszeri kockázatvállalással hosszabb távon sok-sok pénzt tudna megspórolni, ha nem a nagykereskedő felé adósodna el az adott termék értéke erejéig. A szerzők rámutatnak, hogy akkor beszélünk szegénységi csapdáról, amikor a szegények nem tudnak eleget befektetni ahhoz, hogy (gyorsan) tudjanak gyarapodni, miközben a befektetés lehetőségével rendelkezők jövedelme nő.

A két csoport szembeállításakor nem csak annak a rugalmasságnak a megléte vagy hiánya fontos, amivel a háztartások a jövedelemnövekedés érdekében szükséges átmeneti fogyasztás-visszafogást (hitelfelvételt) tudják kezelni, hanem a befektetés/tehovállalás és a jövőbeni várható nyereség közötti időbeni távolság, azaz az „időinkonzisztencia” is. A szerzők azt állítják, hogy ez a távolság a nyomorban élők számára sokszor nem csak értelmezhetetlen, hanem áthidalhatatlan is. Egy távoli cél érdekében tett, a tehetősek számára érthető, kiszámítható lépéseknek és a hozzájuk kapcsolódó áldozatoknak a szegények életében sokkal nagyobb fékező ereje van. A szerzők szerint ennek az az oka, hogy számukra a jövő sokkal bizonytalanabb vagy bizonytalanabbnak hat, és ezért a befektetések alig belátható „várható” hozamai nem összevethetőek a befektetések mai biztos költségeivel.

Világos, hogy egy ilyen helyzet feloldásához több dologra van szükség. Egyszerre kell tudni kiszorítani a meglévő kevésből a szükséges befektetést, és ezzel párhuzamosan el kell hinni, hogy a jövőben majd ebből lesz a haszon. A kötet olyan példát is bemutat, amelyben a család egy kifordított logikával válaszol az effajta a helyzetre: a ma drágán hitelt felvevő háztartás a hitel egy részét csoportosítja át megtakarításnak, ezzel is kényszerítve magát arra, hogy pontosan félretegyen.

Az ilyen – legalábbis korlátozottan racionális – egyéni döntések körbejárásába illesztik be a szerzők a szegényeknek célzottan nyújtott támogatások működésének és hatásainak elemzését. Dufloék nemcsak azt mutatják be, hogy melyik nagy közgazdasági iskola hogyan viszonyul adott segély- vagy gazdaságélénkítő programokhoz, hanem maguk is megvizsgálják effajta programok hatásosságát. Mindeközben bevonják az olvasót abba a gondolkísérletbe, hogy vajon hogyan és miért épp az adott eszközökkel lehet azt elérni, hogy többen vegyenek részt ingyenes vagy nagyon olcsó egészségügyi prevenciós programokban, hogy később jobb legyen az egészségi állapotuk, vagy a gyermekeik tanulási teljesítménye és ezáltal a jövedelmük. Bemutatják, hogy azok, akik gyakorlatilag éheznek, ha több jövedelemhez jutnak, miért nem több és laktatóbb ételt, hanem „finomabb” kalóriát vesznek. Elmesélik, hogy hogyan kell kitalálni egy olyan programot, amely azt biztosítja, hogy a kritikus életszakaszokban – például a várandósok vagy a kisgyerekek körében – több és egészségesebb étel jusson az asztalra. Az egyéni döntések befolyásolhatóságán túl bemutatnak olyan beavatkozásokat is, amelyek egész állami intézményrendszerek működésén módosítottak úgy, hogy azok a társadalom szempontjából több hasznot nyújtsanak (és kevesebb költséget jelentsenek azoknak, akik ezeket a rendszereket ki tudják, vagy ki akarják kerülni), például azzal, hogy a tanárok több időt töltenek a munkahelyükön, vagy az ápolónők rávehetőek arra, hogy a rendelők nyitvatartási idejében valóban ott legyenek, ahol kellene lenniük.

A kulcs mindeközben a mérés. Minden elemzésük és érvelésük alapja a helyben lefolytatott és robusztus hatásvizsgálati módszertanként bevált (kvázi) kísérlet. Ezeknek a kísérleteknek a megállapításait pedig kiegészítik a makro-társadalmi hatásokat, de legalábbis a beavatkozások társadalmi-gazdasági környezetét bemutató, több országra kiterjedő adatbázisokból generálható bizonyítékokkal.

A kötet nem kevesebbről kívánja meggyőzni az olvasót, mint hogy a szegénység megszüntethető. Ehhez csak a megfelelő hozzávalókat kell okosan összeállítani, arra építve, hogy meg lehet találni a kulcsot a szegények (vagy nyomorban élők) gondolkodásához, no meg azoknak az embereknek a gondolkodásához is, akik a programokat és beavatkozását tervezik, finanszírozzák. Hitviták helyett az érintettek megértésére és evidenciára kell alapozni a tervezést és a szakpolitika-alkotást. A jóléti rendszereket kutatók és a fejlesztéspolitikával foglalkozók nyelvezetével elmesélt – többnyire nagyon szegény és nagyon gyatra jóléti ellátásokkal rendelkező országokból származó – példák és azok magyarázata inspiráló olvasmány a (kelet-)európai fejnek is. Könnyen ráismerhetünk azokra a helyzetekre, amelyeket a végeket járva tapasztalunk, és amellet, hogy így érthetőbbé válik, vajon miért is olyan kilátástalan a helyzet ezekben a magukra hagyott falvakban vagy városrészekben, az is mintha világosabbá válna, hogy mi mindennek kellene együttállnia ahhoz, hogy ezeken a vidékeken akár csak egy kicsit is vissza lehessen fordítani a társadalmi leszakadást. A kétségkívül szórakoztatóan és fordulatosan megírt könyv könnyű és emlékezetes olvasmány lehet a szakterületen kevésbé otthonosan mozgók, de a szegénység kérdését közelebbről megismerni vágyók népesebb csoportjának is.